

УДК 342.742

**ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВОГО ОМБУДСМАНА
В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОЇ ОБОРОНИ:
ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

**THE INSTITUTE OF THE MILITARY
OMBUDSMAN IN THE CIVIL DEFENSE SYSTEM:
EXPERIENCE OF THE FOREIGN COUNTRIES**

Назарук Н. В.,

аспірантка кафедри політології та державного управління, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки (Луцьк, Україна),
e-mail: natalinazaruk28@gmail.com

Nazaruk N. V.,

post-graduate student of the Political Science Department and Public Administration, Lesya Ukrainka Eastern-European National University (Lutsk, Ukraine), e-mail: natalinazaruk28@gmail.com

Розглянута специфіка діяльності спеціалізованого омбудсмана у справах захисту прав військовослужбовців як основного механізму здійснення цивільної оборони держави. Особлива увага акцентується на функціонуванні, чинниках виникнення та характерні ознаки даного інституту в ряді зарубіжних країн. Розглянуто роль інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в системі спеціалізованого парламентського контролю над військовослужбовцями та особами, які задіяні в даній сфері. Актуалізується потреба військового омбудсмана в Україні.

Ключові слова: військовий омбудсман, Збройні сили, парламентський контроль, цивільна оборона, представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, посадова особа.

The article deals with the specifics of the activities of the specialized Ombudsman in the protection of the rights of the servicemen as the main mechanism for the implementation of civil defense of the state. Special attention is paid to the functioning, factors of occurrence and characteristic features of this institute in a number of the foreign countries. The role of the institution of the Ukrainian Parliament Commissioner for the Human Rights in the system of specialized parliamentary control over the servicemen and persons involved in this sphere is considered. The need for a military Ombudsman in Ukraine is being updated.

Keywords: the Military Ombudsman, the armed forces, a parliamentary control, a civil defense, the representative of the Ukrainian Parliament Commissioner for the Human Rights, an official.

Постановка проблеми. Механізм забезпечення й захисту особистої безпеки, а також прав і свобод людини в сучасних умовах являє собою складний правовий комплекс, який включає як внутрішньодержавні, так і міжнародні засоби. Сьогодні в державних системах захисту прав і свобод громадян від свавілля державних органів управління й від зловживання владою з боку чиновників активно використовується інститут омбудсмана. Його дієвість та здатність адаптуватися до національних умов призвели до виникнення різноманітних моделей та видів даного інституту, серед яких особливий інтерес викликають спеціалізовані омбудсмани, що допомагають зменшити навантаження на кожного з них та підвищити ефективність їх роботи.

У зв'язку з подіями сьогодні, де все більше загострюються питання в міжнародних відносинах, виникають конфлікти між громадським суспільством та владою, а особливо звертаючи увагу на феномен «гібридної війни» Росії проти України, яка все більше призводить до протиріч

української спільноти, державаактивно здійснює реформи в системі зміцнення Збройних Сил України, а заодно з'являється негайна потреба у створенні дієвого незалежного органу, спеціального захисника військової когорти, який буде сприяти цивільній обороні країни. Дослідження інституту омбудсмана з питань військовослужбовців та громадян, задіяних в даній сфері є надзвичайно актуальним в сучасних умовах, особливо ретельне вивчення практики запровадження і діяльності такого органу в зарубіжних країнах. Саме цей позитивний досвід може стати основою для створення інституту омбудсмана із захисту прав військовослужбовців України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Якщо проблемам діяльності інституту омбудсмана як одного із механізмів захисту прав людини займалася велика кількість як зарубіжних, так і українських науковців, то проблемам інституту військового захисника присвячено набагато менше наукових робіт.

У статті використано дослідження вітчизняних учених: О. В. Батанова, В. Б. Барчука, К. О. Закоморної, Н. І. Карпачової, А. М. Колодія, Н. М. Оніщенко, В. Ф. Погорілка, П. М. Рабіновича, О. В. Скрипнюка, Ю. М. Тодици, Ю. С. Шемшученка, російських дослідників Г. О. Мурашина, А. Ю. Сунгурова, А. А. Бегаєвої, предметом вивчення яких були питання захисту прав людини і громадянина, статусу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, діяльності омбудсмана із захисту прав військовослужбовців в системі цивільної оборони як одного зі спеціалізованих омбудсманів зокрема.

Комплексний аналіз особливостей інституту спеціалізованого омбудсмана здійснили також українські вчені такі як Н. Зобенько і Л. Лазарєва, О. В. Марцеляк, Л. В. Голяк, Н. Ю. Заворотнюк, Н. С. Наулік. Проблематику цього інституту в механізмі державної влади досліджували Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій. В роботі використані праці зарубіжних науковців, а саме: А. Хіль-Роблеса, Б. Маліньє, К. Марєка.

Метою даної статті є аналіз світового досвіду запровадження, організації та діяльності інституту омбудсмана у справах захисту прав військовослужбовців як основного механізму здійснення цивільної оборони держави.

Виклад основного матеріалу. Історичний розвиток різних країн світу змушував суспільство ставити умови для захисту особистості й майже одночасно створювати такі інституції, які можна було б назвати прототипами інституту омбудсмана. Омбудсмани ефективно функціонують у державах, які належать до різних правових сімей, у яких існують різні форми правління та різний державний устрій. Багато держав, переконавшись в ефективності інституту омбудсмана, почали вводити спеціалізованих омбудсманів: у справах дітей, національних, мовних чи релігійних меншин, із рівних можливостей, захисту прав споживачів, житлових питань, з питань охорони здоров'я, пацієнтів, преси та інформації, навчально-виховного процесу, людей похилого віку,

ветеранів, біженців та вимушених переселенців, контролю за установами пенітенціарної системи, бізнес-омбудсманів, банківських, страхових, університетських омбудсманів, а також військовослужбовців.

Одним із найрозповсюджених спеціалізованих омбудсманом є саме захисник прав військовослужбовців. Запровадження військового омбудсмана пояснюється тим, що військовослужбовці належать до соціальної групи, яка має особливий правовий статус, пов'язаний зі специфікою їх діяльності, а також обумовлений тим, що вони зазнають найбільш активного юридичного впливу, оскільки, крім загальних законів, на них поширюється спеціальне законодавство, яке регламентує порядок проходження військової служби.

Військові омбудсмани активно діють в Швеції, Нідерландах, Норвегії, Данії, Ізраїлі, Німеччині, Канаді, США та інших країнах. Уперше посаду військового омбудсмана засновано парламентом Швеції 19 травня 1915 р., коли парламент заснував спеціальну службу контролю за військовою владою, який щорічно представляв йому доповідь про свою діяльність, що вивчалась парламентським комітетом [13, с. 247]. Шведський військовий омбудсман може виносити застереження, давати рекомендації і переслідувати в кримінальному порядку посадових осіб, винних у порушеннях прав і свобод військовослужбовців. Він має право законодавчої ініціативи, а його пропозиції неухильно приймаються парламентом. Крім того, в компетенцію військового омбудсманавходить надання консультацій парламенту з урахуванням пропозицій уряду щодо реорганізації та фінансування Збройних сил.

У Нідерландах посада військового омбудсмана існувала ще з сер. XIX ст. Але після II світової війни тут також назріла необхідність поліпшення контролю над Збройними силами, в результаті чого у 1945 р. був заснований пост Генерального інспектора Королівських Збройних сил з більш широкими повноваженнями.

Ефективно функціонує інститут омбудсмана із захисту прав військовослужбовців у Норвегії. Комісар Парламенту у справах Збройних сил Норвегії належить до найбільш ранніх зразків інституту омбудсмана, юрисдикція якого поширюється тільки на Збройні сили. Орган був створений у 1952 р. одностайним рішенням парламенту і став першим в світі парламентським інститутом омбудсмана у справах Збройних сил [1, с. 74]. Такий інститут спочатку викликав недовіру серед деяких представників військового керівництва, яке побоювалося, що його дії можуть призвести до порушення єдності командної вертикалі і зниження ефективності військової діяльності. Тільки через кілька років цей інститут став користуватися загальною повагою. Основну роль у цьому зіграла підтримка з боку міністра оборони країни в перші роки існування інституту парламентського комісара.

Комісар очолює Комітетом будсмана, який складається з семи осіб. Будучи органами

норвезького парламенту, і Комісар, і Комітетом будсмана призначаються парламентом і підкоряються безпосередньо йому. При цьому Парламентський комісар у своїх діях не залежить від Міністерства оборони і військового керівництва. Він уповноважений відстоювати права всіх представників Збройних сил, як чинного, так і відставного складів.

Цікавою моделлю інституту військового омбудсмана є військовий омбудсман у Федеральній Республіці Німеччини, який був створений у 1956 р. як Уповноважений Бундестагу з питань оборони в якості допоміжного органу при здійсненні парламентського контролю у сфері оборони та безпеки [4, с. 359]. Практику створення такого органу Німеччина перейняла у Швеції, де такий захисник користувався успіхом вже дуже давно.

Відповідно до ст. 45 Конституції ФРН така посада створена «для охорони основних прав і як допоміжний орган бундестагу при здійсненні ним парламентського контролю» [3, с. 10]. Закон про військового уповноваженого від 26 червня 1957 р. закріплює, що Уповноважений (який обирається на п'ять років бундестагом і підпорядковується тільки парламенту) розпочинає розгляд справ про обмеження конституційних прав військовослужбовців за поданням членів парламенту або на підставі скарг, що надійшли від самих військовослужбовців [17, с. 148]. Він залучається до перевірки стану справ в бундесвері за вказівкою парламенту, має право вимагати від міністра оборони і всіх підлеглих йому осіб та установ надання інформації з відповідного питання, може в будь-який час відвідувати війська, штаби, адміністративно-господарські органи і об'єкти бундесверу.

Уповноважений проводить спеціальні перевірки, має право вимагати від міністра оборони доповіді про дисциплінарну практику в Збройних силах, а від федерального міністра юстиції і міністрів земель – кримінальної статистики по бундесверу. Уповноважений має право бути присутнім на будь-яких судових розглядах з питань, що входять в сферу його компетенції. Він наділений правом призначати комісії для розгляду конкретних скарг та може передати справу на розгляд компетентного органу. Органи федерації земель та громад зобов'язані надавати Уповноваженому необхідну допомогу при проведенні розслідувань.

У Данії функціонує консультативна система, яка створювалася з метою надання допомоги та надання консультацій представникам рядового і офіцерського складів Збройних сил, які стикаються з проблемами дискримінації або звинуваченнями в дискримінації інших військовослужбовців. Система складається з консультантів, які не входять в структуру командної вертикалі та підпорядковуються Головному консультанту Кадрового управління армії. Ці фахівці консультують громадян та, при необхідності, надають допомогу в складанні і подачі скарг. При цьому система не передбачає створення зовнішнього незалежного механізму прийому і розслідування скарг.

У країнах Центральної та Східної Європи інститут військового омбудсмена виник після краху системи Варшавського договору (Чеська Республіка – 1991 р., Естонія – 1995 р.) [11]. Сильний інститут універсального уповноваженого з'явився в Словенії у 1995 р., Румунії – 1997 р. і Сербії – 2007 р. Приблизно ті ж процеси відбувалися і в країнах Латинської Америки і Африки, де поява інституту омбудсмена стала можливою після повалення авторитарних режимів у 1970–1980-і рр. XX ст.

В інших державах створення такого інституту стало реакцією на проблеми або гучні скандали у військових осередках.

Інститут генерального інспектора США сягає своїм корінням епохи війни за незалежність, коли генерал Джордж Вашингтон призначив барона Фрідріха Вільгельма фон Штойбе на пост першого в історії США генерального інспектора Збройних сил [16]. Американський інститут був створений за зразком французької моделі, яка з'явилася на сто років раніше. Спочатку інститут генерального інспектора створювався з метою поліпшення якості бойової підготовки і підвищення рівня боєготовності Збройних сил, які в той час були дезорганізовані і відрізнялися низьким рівнем професіоналізму. У числі перших завдань інституту Генерального інспектора було здійснення нагляду і контролю за процесом бойової підготовки і впровадження загальних для всіх типів військ тактичних прийомів ведення війни. Разом з тим, Континентальний конгрес побачив в новому інституті і механізм для контролю за витрачанням військового бюджету, а пізніше – і механізм забезпечення демократичного контролю над Збройними силами. Перші інститути Генерального інспектора виконували і правозахисну функцію. Після створення такого інституту в 1777 р. постановою Конгресу, серед чотирьох його основних функцій було здійснення нагляду за тим, щоб командири не перевищували своїх повноважень по відношенню до солдатів, і щоб їх ставлення до них було чесним і справедливим.

Спочатку інститут Генерального інспектора існував в середині структури Збройних сил, але не входив в командну вертикаль. Однак в 1876 р. міністр воєнних справ видав наказ про перепідпорядкування всіх польових Генерального інспектора, які раніше підпорядковувалися безпосередньо командувачам арміями [19]. Ці зміни були відображенням існуючих протиріч між військовими начальниками і цивільною владою з приводу того, кому повинні підкорятися генеральні інспектори, і яке місце в системі вони повинні займати. Американська модель збереглася майже в незмінному вигляді і продовжує успішно функціонувати до цього часу.

Успішно зарекомендував себе пост Омбудсмена Канадських Збройних сил при Департаменті національної оборони, який був заснований у 1998 р. після скандалу, пов'язаного зі звинуваченням канадських солдатів в серйозних порушеннях закону в ході миротворчої операції ООН в Сомалі (1992–1993 рр.) [22].

Омбудсман Канадських Збройних сил при Департаменті національної оборони розглядає скарги і виступає в якості нейтральної третьої сторони у вирішенні питань пов'язаних з Департаментом національної оборони та Збройними Силами Канади. Орган є незалежним та підпорядковується безпосередньо міністру національної оборони.

Скаргу омбудсману, якщо вона безпосередньо пов'язана з Департаментом національної оборони або військової служби Канади, можуть подати: діючі або у відставці військовослужбовці Канади; діючі або у відставці члени кадетів; діючі або колишні працівники Департаменту національної оборони; особи, що подали заяву на зайняття посади в департаменті; члени сім'ї військових та працівників Департаменту національної оборони.

Омбудсман в даній галузі з іншими членами його секретаріату регулярно відвідують бази Збройних сил Канади, де відбувається зустріч зі старшими лідерами, унтер-офіцерами всіх рангів і професій, членами військових сімей, особами, що надають медичні послуги, капеланами, соціальними працівниками та цивільними особами співробітниками. На цих сесіях надається інформація та проводяться консультації щодо звернення до захисника прав військовослужбовців, обговорюються важливі проблеми військової сфери та їх вирішення, приймаються та документуються скарги учасників зустрічі.

Офіс омбудсмена є прямим джерелом навчальної роботи, направленої на працівників Департаменту національної оборони і канадських Збройних сил. Його роль полягає в тому, щоб надати інформацію про механізми захисту прав людини, окрім того офіс омбудсмена може сам розслідувати звернення, а також опубліковувати питання, що стосуються моделі функціонування та діяльності Департаменту або Канадських Збройних сил.

При омбудсманові також функціонує консультативна рада, яка складається з восьми добровольців зі спеціальними знаннями у військовій сфері Канади і Департаменту національної оборони. Консультативна рада безпосередньо надає стратегічні поради, пов'язані з професійними принципами та організаційною діяльністю. Рада також надає важливі матеріали з питань більш широкого формату, що стоять перед Департаментом національної оборони і Збройними силами Канади, в тому числі: посттравматичний стресовий розлад, лікування військовослужбовців, які постраждали в ході проходження служби, і проблеми, з якими стикаються військові сім'ї [21]. В межах своїх повноважень Консультативна рада омбудсмена: консультує омбудсмена з питань, що стосуються благополуччя і справедливого ставлення до членів оборонного співтовариства; робить зауваження і коментує системні проблеми в Департаменті національної оборони і канадських Збройних силах та надає рекомендації Омбудсману щодо способів вирішення цих проблем.

В Канаді також існує Омбудсман ветеранів, завданням якого є захист прав ветеранів Канади та

їх сімей, забезпечення надання послуг, потрібної підтримки цієї категорії осіб, а також відіграє важливу роль у донесенні до діючої влади тих гострих проблем, що виникають при життєдіяльності їх та їхніх сімей [2, с. 19]. Такий канадський омбудсман є неупередженою, незалежною посадовою особою, який підпорядковується безпосередньо міністру у справах ветеранів Канади. Ця незалежність є важливою ознакою для забезпечення відданості зацікавленим сторонам та працею над забезпеченням справедливого ставлення до ветеранів, їх представників та сімей відповідно до Біллу про права ветеранів.

Канадський омбудсман з військових питань, який разом із Уповноваженим Бундестагу Німеччини часто слугували зразками для формування подібних інститутів в інших країнах, а також ірландського омбудсмана з військових питань і омбудсмана з питань збройних сил у Чеській Республіці.

У Великобританії Уповноважений із захисту військовослужбовців був призначений у 2006 р. в ході гучного розслідування загибелі кількох молодих рекрутів на одній з військових баз [20]. При всіх вказаних обставинах приклад незначення нового державного органу полягало в удосконаленні механізму звернень зі скаргами військовослужбовців і проведенні розслідувань.

Таким чином, зазначимо, що досвід розглянутих країн показує ефективну діяльність інституту омбудсмана у військовій сфері та цивільної оборони країни. Багато держав не мають такої інституції, хоча не заперечують необхідність її введення, оскільки рівень захисту прав людини є показником демократичного розвитку держави, а забезпечення міцності та сталості Збройних сил є запорукою її безпеки та здійснення цивільної оборони. Як заявив у своєму виступі на третій Міжнародній конференції інститутів омбудсмана у справах Збройних сил (МКОЗС) президент Сербії Борис Тадич, «наявність пропозицій і скарг свідчить про те, що суспільство довіряє цьому інституту і розуміє його роль і значення» [5]. Голова парламентської комісії з оборони, внутрішніх справ і національної безпеки Вірменії Грайр Карапетян в одному із інтерв'ю наголосив, що у цій країні необхідно заснувати інститут військового омбудсмана, оскільки проблеми в армії неможливо вирішити відразу, без втручання потужного механізму, тому що армія – це дзеркало суспільства.

О. В. Марцеляк у своїх працях звертає увагу на необхідності заснування інституту військового омбудсмана також і в Україні. Він має стати важливим чинником демократизації суспільства загалом і національної військової адміністрації зокрема. Має забезпечити виконання конституційних норм, що гарантують права і свободи військовослужбовців, сприяти створенню в суспільстві атмосфери довіри до армії.

На сьогоднішній день в Україні у справах захисту прав військовослужбовців функціонує представник Уповноваженого Верховної Ради

України з прав людини, який є посадовою особою, яка забезпечує здійснення Уповноваженим парламентського контролю за дотриманням конституційних прав громадян України, які перебувають на військовій службі у Збройних силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях правоохоронних органах спеціального призначення, Державній спеціальній службі транспорту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, які проходять військову службу на території України та за межами України; військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, а також членів їх сімей.

Такого представника призначає на посаду й звільняє з посади сам Уповноважений Верховної Ради України з прав людини відповідно до законодавства про працю. Представник безпосередньо підпорядкований Уповноваженому, здійснює свою діяльність у межах визначених Уповноваженим завдань та функцій. На таку посаду призначається особа з вищою освітою за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра (спеціаліста) за спеціальністю в галузі права або іншими військовими спеціальностями, які відповідають напрямку діяльності.

Значну увагу питанням Збройних сил України, як основній заповуці цивільної оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, приділяє і сам Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Майже 5 років на сході України триває військова агресія з боку Російської Федерації. Наслідки «гібридної війни» – це тисячі понівечених життів, мільйони психологічних травм та майже 10 тисяч квадратних кілометрів окупованої території. Тому особливе зацікавлення омбудсмана акцентується на проблемах, продиктованих сучасністю, а також на здійсненні нових кроків для врегулювання конфліктної ситуації в Україні.

Наприклад, 23 жовтня 2018 р. в Офісі Омбудсмана відбувся круглий стіл на тему: «Україна – стратегічне значення місцезнаходження. Конфліктні виклики, підходи до реінтеграції Донбасу, міжнародний досвід» [8]. В обговоренні теми взяли участь міжнародні експерти, представники Ради Європи, ОБСЄ, ООН, провідні українські правозахисники та громадські активісти. Учасники даного круглого стола шукали шляхи врегулювання конфліктної ситуації на Донбасі.

Червоною лінією дискусії були права українців, а точніше спроби максимально унеможливити порушення прав внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та інших людей, які перебувають на тимчасово окупованих РФ територіях, а також гостра необхідність встановлення з ними діалогу та особистого контакту.

Ще одним важливим питанням, від вирішення якого, на думку експертів, залежить лояльність мешканців окупованих територій, було перехідне правосуддя. Учасники дискусії схвалили ініціативу

створення в Офісі Омбудсмана Координаційної ради з питань перехідного правосуддя, яка вже показала свою дієвість. Законопроект про перехідне правосуддя, який було розроблено також за участі Української Гельсінської спілки з прав людини, на думку учасників, має дати відповідь в частині подолання наслідків збройного конфлікту і опирається на так звані «чотири колони» перехідного правосуддя: це кримінальне переслідування осіб, винних у порушеннях законів, відшкодування шкоди особам, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, право на правду і гарантії не повторення. Даний документ має стати основоположним, на базі якого вже можуть бути розроблені інші нормативно-правові акти. Особливу увагу приділено частині міжнародного регулювання, оскільки Україна має певні правові зобов'язання.

До Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини часто звертаються члени родин військовослужбовців щодо захисту прав їхніх рідних, які проходять службу у військових частинах Збройних сил України. У відповідь на заходи реагування Уповноваженого з прав людини в частинах проводяться службові перевірки, у ході якої часто фіксуються деякі окремі факти, зокрема щодо надмірної кількості шкідливих особового складу, ненормованості робочого часу та порушення системи надання вихідних військовослужбовцям. Після таких перевірок, приймаються дії щодо врегулювання відповідних проблем в частині.

Враховуючи те що Уповноважений Верховної Ради України приймає активну участь у покращенні в нашій державі становища у справах військовослужбовців, ветеранів, учасників бойових дій, учасників антитерористичної операції, все ж є гостра потреба у запровадженні незалежного органу, який буде працювати конкретно в даній сфері та наділити його широкими повноваженнями, що буде сприяти ефективності роботи та очевидним результатам. Підтвердженням такої думки є опублікована стаття Сергія Басараба «Армія стає ближчою» (червень, 2017 р.), яку можна знайти в офіційному виданні Міністерства оборони України «Військо України» [10]. Стаття присвячена питанню вдосконалення цивільного демократичного контролю над Збройними силами України. У ній йдеться, зокрема, про впровадження в Україні європейського досвіду та практик діяльності інституту омбудсмана з військових питань.

Коментуючи публікацію, колишній Представник Уповноваженого з питань захисту прав військовослужбовців Святослав Стеценко наголосив, що з 2014 р. кількість звернень до Уповноваженого з прав людини від військовослужбовців, учасників бойових дій, членів їхніх сімей збільшилась більше ніж у 2,5 рази. Цьому, зокрема, сприяють і регулярні моніторингові візити співробітників Офісу Уповноваженого безпосередньо до військових частин, під час яких, в тому числі, проводиться і

роз'яснювальна робота серед військовослужбовців щодо захисту їхніх прав. Так, у 2016 р. було здійснено 11 моніторингових візитів до військових частин, у 2017 р. – 26 візитів [14]. Під час моніторингових візитів до військових частин, які виконують завдання в районі проведення АТО, відвідано понад 50 підрозділів. Уповноважений із захисту прав військовослужбовців сприяв би розвантаженню національного омбудсмана, взявши на себе масивну частину роботи, а саме розгляд звернень та вирішення питань військової когорти.

Отже зазначимо, що Україна на сьогоднішній день не практикує введення посади спеціалізованого військового омбудсмана. Обов'язки такого органу виконує Представник Уповноваженого Верховної Ради України у справах захисту прав військовослужбовців. Представник активно проводить свою діяльність та разом з Уповноваженим Верховної Ради України у справах захисту прав людей бере участь у проведенні різних конференцій, зустрічей, круглих столів, де обговорюються найгостріші проблеми у військовій галузі та шукуються методи їх вирішення.

Висновки. Отож наголосимо, що в останні роки спостерігається стрімке зростання створення та діяльності інституту омбудсмана у справах Збройних сил, що свідчить, в тому числі, про зростання їх ролі і значення в системі демократичного врядування країни. Такому інституту належить важлива роль в тому, щоб Збройні сили керувалися і діяли відповідно до принципів верховенства права і дотримання прав людини у відношенні як самих військовослужбовців, так і всіх цивільних осіб, з якими вони контактують.

В таких країнах як Швеція, Нідерланди, Норвегія, Данія, Ізраїль, Німеччина, Канада, США існує сильний спеціалізований інститут воєнного омбудсмана, який здійснює парламентський контроль над військовослужбовцями, захищає їх права, акцентує увагу на нетерпимості будь якої дискримінації. Саме ці країни стали ідеальним зразком для створення такої моделі Уповноваженого у справах захисту прав військовослужбовців в інших державах.

Щодо України, то тут діє одноосібний омбудсман із загальною компетенцією – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Ст.13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» містить досить великий перелік повноважень Уповноваженого, які не можуть ефективно здійснюватись однією особою. Підтвердженням цього можуть бути зокрема дані щорічних доповідей Уповноваженого. Тому доречним на сьогоднішній день є удосконалення моделі українського інституту омбудсмана, доповнивши його спеціалізованими, парламентським військовим омбудсманом зокрема враховуючи позитивний досвід зарубіжних країн.

Список використаних джерел

1. Бакленд, Б., Макдермотт, В., 2015. 'Інститут омбудсмана у справах Збройних сил. Практичний посібник', *DCAF*, 162 с.

2. Голяк, ЛВ., 2010. 'Інститут спеціалізованого омбудсмена: світовий досвід організації та діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02', *Інститут держави і права ім. В. М. Корецького*, Київ, 19 с.
3. Іваницький, Г., Морозов, П., 1998. 'Парламентський контроль над бундесвером', *Зарубежное военное обозрение*, №2, с.10–12.
4. Калиновський, БВ., Калиновський, БВ., Лапка, ОЯ., Лапка, НЯ., Пікуля, ТО., Івершенко, ЛА., Козодой, ЛМ., Тарасенко, КВ. 2012. 'Державне право зарубіжних країн (у схемах): Навч. посіб.', Київ: *КНТ*, 528 с.
5. Моторний, В. 'Європейські стандарти демократичного цивільного контролю над збройними силами: досвід для України', *Збірник наукових праць «Ефективність державного управління*, Вип.31. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/efdu_2012_31_19.pdf
6. Марцеляк, О. 'Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: статус і функціонування', *Радник. Український юридичний портал*. URL: http://radnik.info/home/24889
7. 'Омбудсмен з військових питань', *Женевський Центр демократичного контролю над збройними силами*. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/bg_military-ombudsman_ukr%20(1).pdf
8. '«Планую побувати і на окупованих територіях Сходу України, і в анексованому Криму» – Людмила Денісова', *Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/23318-yi-planuyu-pobuvati-i-na-okupovanix-teritoriyax-sxodu-ukraini-i-v-aneks/
9. 'Рада прийняла закон щодо соціального захисту членів сімей учасників АТО', *Інформаційне агентство «Уніан»*. URL: https://www.unian.ua/politics/1416772-rada-priynjala-zakon-schodo-sotsialnogo-zahistu-chleniv-simey-uchasnikiv-ato.html
10. 'Реінтеграція Донбасу: що допоможе пришвидшити процес?', *Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/reintegratsiya-donbasu-scho-dopomozhe-prishvidshiti-protses/
11. Рудік, О., Лазарева, Л. 'Інститут спеціалізованого і місцевого омбудсмена як механізм захисту прав людини: зарубіжний досвід'. URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavnicтво/2011/2011_03%2810%29/11romlzd.pdf
12. 'Святослав Стеценко: «За два роки кількість звернень до Уповноваженого від військовослужбовців збільшилась більше ніж у 2,5 рази»', *Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/15917-ep-svyatoslav-stetsenko-za-dva-roki-kilkist-zvernen-do-upovnovazhenogo-vi/
13. Стрекозов, ВГ., Кудашкин, АВ., 2004. 'Військове право: Підручник', *Серія «Право в Збройних Силах – консультант»*, Вип.45, Москва: «За права військовослужбовців», 640 с.
14. Тарасюк, ВМ. 'Інститут військового омбудсмена як інструмент демократичного контролю', *Academia*. URL: http://www.academia.edu
15. 'Уповноважений підтримує законодавчу ініціативу, спрямовану на підвищення рівня соціального захисту сімей загиблих воїнів АТО', *Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/3718-zd-upovnovazhenij-pidtrimuye-zakonodavchu-initsiativu-spryamovanu-na-pid/
16. 'Цивільний контроль над силовими структурами', *Центр Разумкова. Статті*. URL: http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=18
17. Шаповал, ВМ., 2015. 'Конституційне право зарубіжних країн: підручник', 10-те вид., переробл. та допов., Київ: *Ін Юре*, 320 с.
18. 'Public Sector Ombudsman', *United States Ombudsman Association*. URL: http://www.usombudsman.org/
19. 'Office of the Ombudsman', *U.S. Department of State*. URL: https://www.state.gov/s/ombudsman/
20. 'The Danish Parliamentary Ombudsman', *European Institute for Gender Equality*. URL: https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/structures/denmark/danish-parliamentary-ombudsman
21. 'National Defence and Canadian Forces Ombudsman. Government of Canada.' URL: http://www.ombudsman.forces.gc.ca/en/ombudsman-events-visits/ombudsman-visits.page
22. 'Advisory Council. Government of Canada'. URL: http://www.ombudsman.forces.gc.ca/en/ombudsman-about-us/advisory-committee.page
23. 'Ombuds Institutions for the armed forces. International Conference of Ombuds Institutions For the Armed Forces'. URL: http://www.icoaf.org/

References

1. Baklend, B., Makdermott, V., 2015. 'Instytut ombudsmena u spravah Zbrojnyh syl. Praktychnyj posibnyk (Institute of the Ombudsman for the Armed Forces. Practical guide)', *DCAF*, 162 s.
2. Goljak, LV., 2010. 'Instytut specializovanogo ombudsmena: svitovij dosvid organizacii ta dijalnosti: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.02 (Institute of the Specialized Ombudsman: world experience of organization and activity: author's abstract. dis ... Candidate lawyer Sciences: special 12.00.02)', *Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo*, Kyi'v, 19 s.
3. Ivanickij, G., Morozov, P., 1998. 'Parlamentskij kontrol' nad bundesverom (Parliamentary control over the Bundeswehr)', *Zarubezhnoe voennoe obozrenie*, №2, s.10–12.
4. Kalynovs'kyj, BV., Kalynovs'kyj, BV., Lapka, OJa., Lapka, NJa., Pikulja, TO., Ivershenko, LA., Kozodoj, LM., Tarasenko, KV. 2012. 'Derzhavne pravo zarubiznyh krajin (u shemah): Navch. Manual', Kyi'v: *KNT*, 528 s.
5. Motornyj, V. 'Jevropejs'ki standarty demokratychnogo cyvil'nogo kontrolju nad zbrojnymy sylamy: dosvid dlja Ukrai'ny (European standards for democratic civilian control over the armed forces: experience for Ukraine)', *Zbirnyk naukovykh prac' «Efektivnist' derzhavnogo upravlinnja*, Vyp.31. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/efdu_2012_31_19.pdf
6. Marceljak, O. 'Upovnovazhenyj Verhovnoi' Rady Ukrai'ny z prav ljudyny: status i funkcionuvannja (Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights: Status and Functioning)', *Radnyk. Ukrai'ns'kyj jurydychnyj portal*. URL: http://radnik.info/home/24889
7. 'Ombudsmen z vijs'kovykh pytan' (Ombudsman on military issues)', *Zhenevs'kyj Centr demokratychnogo kontrolju nad zbrojnymy sylamy*. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/bg_military-ombudsman_ukr%20(1).pdf
8. '«Planuju pobuvaty i na okupovanyh terytorijah Shodu Ukrai'ny, i v aneksovanomu Krymu» – Ljudmyla Denisova' («I plan to visit both the occupied territories of the East of Ukraine and in the annexed Crimea» – Lyudmila Denisova)', *Oficijnyj sajт Upovnovazhenogo Verhovnoi' Rady Ukrai'ny z prav ljudyny*. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/23318-yi-planuyu-pobuvati-i-na-okupovanix-teritoriyax-sxodu-ukraini-i-v-aneks/
9. 'Rada pryjnala zakon shhodo social'nogo zahystu chleniv simej uchasykiv ATO (The council passed a law on social protection of family members of ATO participants)', *Informacijne agentstvo «Unian»*. URL: https://www.unian.ua/politics/1416772-rada-priynjala-zakon-schodo-sotsialnogo-zahistu-chleniv-simey-uchasnikiv-ato.html
10. 'Reintegracija Donbasu: shho dopomozhe pryshvydshyty proces?', *Oficijnyj sajт Upovnovazhenogo Verhovnoi' (Donbas reintegration: what will help accelerate the process?)*, *Rady Ukrai'ny z prav ljudyny*. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/reintegratsiya-donbasu-scho-dopomozhe-prishvidshiti-protses/
11. Rudik, O., Lazarjeva, L. 'Instytut specializovanogo i miscevoogo ombudsmena jak mehanizm zahystu prav ljudyny: zarubiznyj dosvid (Institute of the Specialized and Local Ombudsman as a Mechanism for the Protection of Human Rights: Foreign Experience)'. URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavnicтво/2011/2011_03%2810%29/11romlzd.pdf
12. 'Svyatoslav Stecenko: «За два roky kil'kist' zvernen' do Upovnovazhenogo vid vijs'kovosluzhbovciv zbil'shylas' bil'she nizh u 2,5 razy» (Svyatoslav Stetsenko: «For two years, the number of appeals to the Commissioner from servicemen has increased more than 2.5 times»)', *Oficijnyj sajт Upovnovazhenogo Verhovnoi' Rady Ukrai'ny z prav ljudyny*. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/15917-ep-svyatoslav-stetsenko-za-dva-roki-kilkist-zvernen-do-upovnovazhenogo-vi/

13. Strekozov, VG., Kudashkyn, AV., 2004. 'Vijs'kove pravo: Pidruchnyk (Military Law: Textbook)', *Seriya «Pravo v Zbrojnyh Sylah – konsul'tant»*, Vyp.45, Moskva: «Za prava vijs'kovosluzhbovciv», 640 s.

14. Tarasjuk, VM. 'Instytut vijs'kovogo ombudsmana jak instrument demokratychnogo kontrolju (Military Ombudsman Institute as an instrument of democratic control)', *Academia*. URL: <http://www.academia.edu>

15. 'Upovnovazhenyj pidtrymuje zakonodavchu iniciatyvu, sprjamovanu na pidvyshennja rivnja social'nogo zahystu simej zagyblyh voi'niv ATO (The Commissioner supports the legislative initiative aimed at raising the level of social protection of families of deceased soldiers ATO)', *Oficijnyj sajt Upovnovazhenogo Verhovnoi' Rady Ukrainy z prav ljudyny*. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/3718-zd-upovnovazhenij-pidtrimuye-zakonodavchu-initsiativu-sprjamovanu-na-pid/>

16. 'Cyvil'nyj kontrol' nad sylovymy strukturamy (Civilian control over power structures)', *Centr Razumkova. Stati*. URL: http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=18

17. Shapoval, VM., 2015. 'Konstytucijne pravo zarubiznyh krajin: pidruchnyk (Constitutional law of foreign countries: textbook)', 10-te vyd., pererobl. ta dopov., Kyi'v: *In Jure*, 320 s.

18. 'Public Sector Ombudsman', *United States Ombudsman Association*. URL: <http://www.usombudsman.org/>

19. 'Office of the Ombudsman', *U.S. Department of State*. URL: <https://www.state.gov/s/ombudsman/>

20. 'The Danish Parliamentary Ombudsman', *European Institute for Gender Equality*. URL: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/structures/denmark/danish-parliamentary-ombudsman>

21. 'National Defence and Canadian Forces Ombudsman. Government of Canada.' URL: <http://www.ombudsman.forces.gc.ca/en/ombudsman-events-visits/ombudsman-visits.page>

22. 'Advisory Council. Government of Canada'. URL: <http://www.ombudsman.forces.gc.ca/en/ombudsman-about-us/advisory-committee.page>

23. 'Ombuds Institutions for the armed forces. International Conference of Ombuds Institutions For the Armed Forces'. URL: <http://www.icoaf.org/>

* * *